

UUDENKIRKON KAUKJÄRVEN PIRETANNIEMEN PYHÄN BIRGITAN KAPPELI

ABSTRACT

The Chapel of Saint Birgitta in Uusikirkko Kaukjärvi Piretanniemi

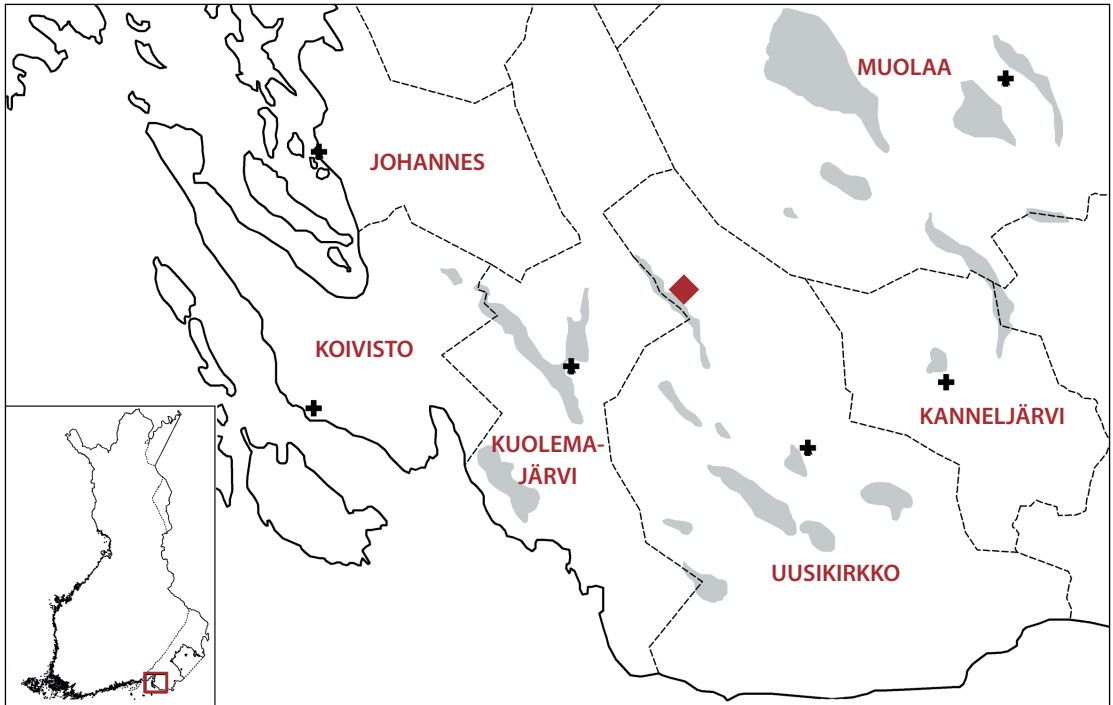
The easternmost chapel in medieval Sweden dedicated to Saint Birgitta/Bridget was located in Uusikirkko (sw. Nykyrka) parish, Karelian Isthmus, in the area that was later ceded from Finland to the Soviet Union in 1940. The early stages of the chapel are unknown. However, it was probably established during the Middle Ages, at the latest in the beginning of the 1500's. According to the written sources the last phases of the use are better known. The wooden chapel in the Piretanniemi cape was abandoned in the beginning of the 1780's. At the same time the use of the surrounding cemetery was prohibited.

The existence of the chapel and cemetery was almost completely forgotten during the 19th century. However there are plenty of legends and mixed oral traditions connected to this place. Bones have also been found in the area, the last of them in the first part of the 1900's when the foundations of a sawmill were dug. During the survey in 2011 a stone structure possibly related to the chapel was found.

TAUSTAA PIRITAN KIRKOLLE

Uplannissa syntynyt ja Roomassa kuollut Birgitta Birgerintytär (1303–1373) julistettiin roomalaiskatolisen kirkon pyhimykseksi vuonna 1391. Keskiajan loppuun mennessä Ruotsin valtakunnassa Pyhälle Birgitalle oli omistettu kymmenittäin kirkkoja ja kappeleita. Lisäksi birgittalaissääntökunnan luostarit olivat saaneet jalansijaa ympäri Eurooppaa. Pyhimyskultin merkitystä Suomessa korostaa se, että täällä Birgitalle pyhitettiin mahdollisesti kaikkiaan yhdeksän kirkkoa (Setälä 2003: 190). Itäisin näistä sijaitsi Viipurin Karjalassa Uudenkirkon pitäjässä, Suomesta Neuvostoliitolle luovutetun Karjalan kannaksen alueella (kartta 1).

Muolaan eli Pyhäristin emäseurakuntaan aiemmin kuulunut Uudenkirkon kirkko on asiakirjoissa mainittu ensimmäistä kertaa vuonna 1445. Uuteenkirkkoon kuului Pyhän Birgitan kappeli tai rukoushuonekunta aina 1780-luvulle asti (von Knorring 1833: 239; Akiander 1869: 104). Eräät historiantutkijat ovat pitäneet mahdollisena, että tämä Birgitan eli Piritan kirkko olisi ollut seurakunnan kirkollinen keskus ennen Uudenkirkon Kirkkojärven rannalle rakennettua pitäjänkirkkoa (esim. Salenius 1872: 5–6; Kähönen 1959: 164). Tällöin kappeli olisi perustettu myöhäiskeskiajalla, aivan 1300-luvun lopulla tai viimeistään 1400-luvun alkupuolella. Uudenkirkon alueen kirkkojen perustamisesta tai

Kartta 1. Kartta Länsi-Kannaksen lounaisosasta. Pitäjänrajat 1930-luvulta. Pyhän Birgitan kappeli merkitty karttaan punaisella kuutiolla. Kuva J. Ruohonen.

varhaisvaiheista kertovia historiallisia dokumentteja ei kuitenkaan ole säilynyt, joten rakennusten tarkempi ikääminen ei ole mahdollista.

Pyhän Birgitan eli Brigitan kappelia on sijaintinsa perusteella kutsuttu myös Talpolan tai Kaukjärven rukoushuoneeksi (Leinberg 1886: 89; Saari 1890: 139–140). Kirkollinen rakennus on sijainnut suurehkon Kaukjärven koillisrannalla Talpolan kylän läheisyydessä. Kaukjärven tilan lahjoitti Suomen käskynhaltija Nils Turesson Bielke jo vuonna 1362 Växjön piispanistuimelle sillä ehdolla, että jos Karjalaan joskus perustettaisiin piispanistuin, olisi Kaukjärvi annettava sille lunastusta vastaan. (Grönblad 1857, 8–9; Akiander 1869: 104) Juhani Rinne (1930: 272) on pitänyt mahdollisena, että Piritan kirkko olisi toiminut tämän Kaukjärven tilan tai alueen yksityiskappelina. Vuosina 1554–1590 Kaukjärvi oli puolestaan Turun tuomiokirkon Sig-

fridin alttarin prebendana. Mistään yksittäisestä maatilasta ei Kaukjärven kohdalla ole kyse, sillä Kaukjärvestä on 1500-luvun verokirjoissa puhuttu pitäjänä ja vielä 1600-luvun alkupuolella Kaukjärven kartanolääniin kuului parikymmentä kylää myöhempien Uudenkirkon ja Kuolemajärven pitäjistä (ks. esim. Kojo *et al.* 1957: 28–29; Kähkönen 1959: 166, 251–253).

Yksinkertainen puinen kappelirakennus tai rukoushuone oli Kaukjärven rannassa vielä 1700-luvun toisella puoliskolla. Tuolloin kirkossa pidettiin jumalanpalveluksia enää vain kahdesti vuodessa: keskikesällä Johannes Kastajan päivänä ja lokakuussa Pirjatan eli Birgitan päivänä 7.10. Tultaessa 1770-luvulle rakennus oli päässyt rapistumaan niin pahasti, että lähikylien asukkaat halusivat rakentaa kokonaan uuden kirkon vanhan paikalle. Kappelin uusimisesta syntyi kinaa papiston ja asukkaiden välillä, ja riidan pitkitty-

essä jumalanpalveluksia vanhassa kappelissa pidettiin aina vuoteen 1781 asti, jolloin palvelusmenot kokonaan kiellettiin. Kirkollisessa tarkastuksessa 4.3.1781 todettiin nimittäin, että rakennus oli niin heikossa kunnossa, ettei siinä enää ilman hengenvaaraa voitu olla. Samalla kertaa jumalanpalvelusmenojen ohella kiellettiin myös ruumiiden hautaaminen kappelin ympärillä sijaitsevaan kirkkomaahan. (von Knorring 1833: 239; Rinne 1930: 272; myös Kojo *et al.* 1959: 35–39) Viimeinen kappeliin tai sen hautausmaalle, "*i Brigitta*", tehty hautaus näyttäisikin kirkollisen kirjantalon mukaan tehdyn tammikuussa 1781 (Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1781, Kuolemajärven srk, KA). Lopettamispäätöksestä vain paria vuotta myöhemmin eli vuonna 1783 oli kirkko jo purettu. Erään tiedon mukaan jumalanpalveluksia olisi paikalla tosin pidetty aina vuoteen 1785 asti, mutta tässä lienee kyse asiakirjojen virheellisestä tulkinnasta (esim. von Knorring 1833: 239; ks. Salenius 1872: 5, alaviite 3).

Yhtään piirrosta tai tarkkaa kuvausta ei kappelista ole säilynyt. Viime vaiheissaan

kappeli on todennäköisesti ollut yksinkertainen, suorakaiteen muotoinen hirsirakennus. Kirkkorakennuksen sijainti sen sijaan erottuu tarkasti eräästä Kansallisarkistossa säilytetävästä Viipurin läänin verollepanokartasta. Tämä Kaukjärven itäpuolen kylää kuvaava kartta on laadittu vuonna 1774, siis vain hie- man ennen kappelin purkamista. Piritan kirkko ("Brigita Kiörka") tai pikemminkin kirkon tontti on merkitty karttaan aivan Kaukjärven rannalle (kuva 1). Vaikka mittakaavaa ei voidakaan pitää kovin luotettavana, on karttaan merkityn alueen pituus luoteis-kaakko-suunnassa noin 25 metriä ja lounais-koillisuunnassa noin 30–35 metriä. Karttamerkintä saattaisi kuvata kappelin hautausmaa-alueita, jonka sisällä kirkkorakennus on sijainnut. (kartta 2)

PAIKKAAN LIITTYVÄT TRADITIOT

Pyhän Birgitan kappelista ja sitä ympäröineestä hautausmaasta on talletettu runsaasti erilaista muistitietoa sekä paikallis- ja usko-

Kuva 1. Piretanniemelle perustettu saha, joka on ainakin osittain rakennettu vanhan hautausmaan päälle. Kuva todennäköisesti 1930-luvulta. Kuva teoksesta Kuolemajärvi – Historia, muistelmia ja kuvauksia (Kojo *et al.* 1957, 40).

Kartta 2. Ote Kaukjärven itäpuolen kylää kuvaavasta 1770-luvun verollepanokartasta (Charta öfver Talpola, Kockola, Hänniloila och Willickala Byars Ägor uti Nykyrcka sochn... MHA 125 Uusikirkko 13:1, KA). Karttaan merkity Birgitan kirkko ("Birgita Kiörka") osoittaa todennäköisesti kirkkomaan sijaintia. Oikealla Talpolan kylä.

mustarinoita. Erään kansantarinan mukaan pyhä Riitta – nimiasu yksi Birgitan kansanomaisista muunnoksista – joka omisti Kaukjärven seudut, olisi myös rakennuttanut kappelin ja hänellä olisi alueella ollut myös maatiloja sekä oma asuntokin. (Salenius 1872: 5; Kähönen 1959: 165–166; ks. myös Viikuna 1966). Nämä tarinat perustunevat osittain Birgittaan liittyviin kansanomaisiin kertomuksiin sekä siihen historialliseen tosiasiaan, että Kaukjärvi muodosti keskiajalla ja uuden ajan alussa kirkon hallussa olevan palkkatilan (esim. Rinne 1930: 272).

Vaikka kappelista kertovat muistikuvat ovat muutoin 1800-luvun loppua kohden tullessa hämärtyneet, pysyvämpiä muistoja on ollut tavoitettavissa säilyneen nimistön kautta. Itse kirkkorakennusta oli yleisesti sanottu Birgitan ja sen kansanomaisten johdannaisten mukaan muun muassa Piritan ja Piretan kirkoksi. Niemekettä, jossa kohteen kerrotaan

sijainneen, on kutsuttu kappelin tai suoje-lupyhimyksen perusteella Piretanniemeksi, mutta rinnakkaisnimenä on toiminut myös paikan maaperää kuvaama Hietaniemi (esim. Kojo *et al.* 1957: 35; SKS KRA Kuolemajärvi. Ulla Mannonen 10534. 1939). Pyhimyksen muisto oli säilynyt pitkään myös läheisen tien nimessä. Uudeltakirkolta Viipuriin kulkenutta tietä on ainakin Kaukjärven sivuitse menneen osan kohdalla kutsuttu vielä 1800-luvulla Pyhän Birgitan tieksi (von Knorring 1833, 239).

Pyhän Birgitan kirkkoa on pidetty myös uhrikirkkona. Lahjoitusten antaminen kirkolle oli tapana onnettomuuden uhatessa tai kiitoksena, kun on selvitty vaikeasta tilanteesta. Uhrikirkot olivatkin erityisesti merenkulkijoiden ja matkamiesten suosiossa. Myös taikauskoinen rahvas uhrasi rahaa tai muuta omaisuutta kirkolle. Piritan kappelin purkamisen jälkeen uhrikirkon kunnioitus olisi

siirtynyt osaksi läheiselle Kuolemajärven kirkolle, jota on pidetty Katariinan, ei pyhimyksen vaan Birgitan tyttären, nimikkokirkkona. (Kähönen 1959: 165–167) Uhrikirkon ja kirkoille uhraamisen käsitemaailma on laaja, mutta Piritan kirkkoon liittyvinä uhraamisen konkreettisina, kansanomaisina esimerkkeinä mainittakoon joitain paikasta vielä 1870-luvulla kerrottuja tarinoita. Erään kertoman mukaan uhrikirkon paikalla oli ollut patsas, johon oli kiinnitetty laatikko, johon rahaa tuli laittaa. Kuvauksen perusteella kirkon paikalla lienee ollut siis jonkinlainen uhri- tai keräystukki. Kaikkien maitse tai vesitse ohi matkustavien tapana oli antaa kirkolle rahaa. Uskomuksen mukaan, mikäli kulki rahatta paikan ohitse, vene olisi kärsinyt ja vaarana olisi hukkuminen järven pohjaan. (Salenius 1872:5; Uusi Suometar 15.7.1878) Tällä lahjojen antamisella tai uhraamisella oli ehkä vaikutuksensa siihen, että kappeli päätettiin vuonna 1781 lakkauttaa. Vuosikymmen myöhemmin talletetussa kirjeessä nimittäin mainitaan, että paikalla ikivanhan tavan mukaan oli harjoitettu taikuutta (Rinne 1930: 272).

Kappelin ja hautausmaan ohella paikan läheisyydessä pitäisi tarinaperinteen mukaan olla myös luostarinpaikka, joka isonvihan tai jonkin muun sodan yhteydessä olisi hävitetty (esim. SKS KRA Kuolemajärvi. Ulla Mannonen 10534. 1939). Jo 1830-luvulla laaditun kuvauksen perusteella kappelin läheltä metsästä, kuten myös muualta Uudenkirkon metsistä, olisi löytynyt jonkinlaisia jälkiä maassa, joita paikalliset kutsuivat "munkki-laisten kynnyksiksi". Näitä on pidetty milloin jonkinlaisina kohoumina, milloin taas iältään tuntemattomina metsittyneinä peltotilkkuina, mutta kyse on yhtä lailla saattanut olla jostain huomiota herättäneestä luonnonmuodostumasta, jolle paikalliset olivat antaneet kyseisen nimityksen. (von Knorring 1833: 239; Wiborg 21.08.1858; Salenius 1872: 6; Kähönen 1959: 166) Munkkilaisilla on luon-

nollisesti ymmärretty luostarin asukkaita, joka osaltaan selittäisi kertomuksen paikalla sijainneesta luostarinpaikasta. Munkkilaisiksi on suomalaisessa kansanperinteessä kutsuttu laajemmin myös katolista uskoa tunnustavia, samoin kuin jättiläisiä, lappalaisia, ja myytistä tai muutoin alkuperältään tai ajallisesti vanhaa tai tuntematonta kansaa. Mitään konkreettisia jäännöksiä luostarista ei alueelta kuitenkaan koskaan ole osoitettu. tarinat siitä ja munkkilaisista lienevät yhtä lailla paikkaan liitettyä sepitettä ja heijastumaa Birgitan kappelista, vaikkakin tarinoihin on saattanut sekoittua vaikutteita myös historiallisista birgittalaisluostareista.

Paikkaan on liitetty myös varsin perinteinen, moneen muuhunkin kannakselaiseen kirkkoon yhdistetty tarina kätkeytyistä kirkonkelloista. Tässä tapauksessa kappelin kellojen kerrotaan kätkeytyen jonkin murroskauden aikana Kaukjärveen, mistä niitä olisi monta kertaa etsittykin, mutta aina tuloksetta (Uusi Suometar 15.7.1878; Kähönen 1959: 166).

AIKAISEMMAT HAVAINNOT JA SAHAN PERUSTAMINEN

Ennen toista maailmansotaa eivät kirkolliset tai laajemmin historiallisen ajan muinaisjäännökset Karjalan kannaksella, keskiaikaisen Viipurin kaupungin kohteita lukuun ottamatta, herättäneet suomalaisissa tutkijoissa juurikaan kiinnostusta. Myöhemmin neuvostoliittolaiset – venäläiset – arkeologit ovat Kannaksella keskittyneet pääasiassa esihistorian periodeihin, samoin kuin alueella viime vuosikymmeninä työskennelleet suomalaisetkin – jälleen kerran historiallista Viipuria huomioimatta. Edellä mainittuun liittyen ei Pyhän Birgitan kappelinpaikallakaan ole aikaisemmin tehty minkäänlaisia muinaistieteellisiä tai arkeologisia tutkimuksia, vaan kaikki paikkaa käsittelevät aikaisemmat tie-

dot ovat perustuneet erilaiseen sotia edeltävänä aikana kerättyyn muisti- ja perimätietoon sekä vähäiseen asiakirja-aineistoon.

Huolimatta siitä tosiseikasta, että kappelin käyttö hautausmaineen loppui vasta 1780-luvulla, kohteen tarkka sijainti ja sen luonne unohtui tai vähintäänkin hämärtyi 1800-luvun loppupuolta käydessä. Haalistuneista muistoista johtuen paikkaa onkin kaiveltu ja pengottu myöhemmin uteliaiden toimesta. Esimerkiksi vuonna 1878 paikalta kaivettiin mielenkiinnosta esiin joitain itä-länsisuuntaisia ruumishautauksia noin kahden, kahden ja puolen kyynärän syvyydestä (Uusi Suometar 15.7.1878). Paikalta mainittiin tuolloin löytyneen ihmisluiden ja ruumisarkkujen jäännösten ohella myös joitain huonokuntoisia, tarkemmin yksilöimättömiä kolikoita.

Laajemmin päivänvaloon kappelin hautausmaa tuli 1900-luvun alkupuolella, tällä kertaa sattumalta, kun Kaukjärven rannalle oltiin rakentamassa sahalaitosta. Saha sijoitui ainakin osittain hautausmaan päälle, sillä sahan perustuksia kaivettaessa maasta mainitaan löytyneen kasoittain pääkalloja ja muita

ihmisluita sekä kolikoita. Yksityiskohtana on kerrottu, että *"pienemmät luut olliit kaikki mädäntyneet niin kuin tuhka, mutta pääkallot ja säärluut olliit vielä tähteinä. Sahan hoitaja Anttila otti yhen pääkallon tuhkakupiksi itselleen"*. Löytyneiden venäläisten kolikoiden perusteella muodostui yleiseksi käsitykseksi, että niemellä olisi ollut vanha vihollisten sotilashauta. (esim. SKS KRA Kuolemajärvi. Ulla Mannonen 3634. 1937; Kojo *et al.* 1959: 42) (kuva 1)

Saha paloi 1930-luvun loppupuolella maan tasalle, ilmeisesti vuonna 1937, jolloin siitä jäi ainoastaan rauniot jäljelle. Vaikka kyse oli onnettomuudesta, paikallisten uskomusten mukaan palo aiheutui paikalle haudattujen vainajien hautarauhan rikkomisesta. Kertomusten mukaan esimerkiksi *"kuolleet kostivat kun heidän rauhaansa häirittiin"* tai *"eihän se hautausmaan haltia sitä suvain, että kuolleihen leposijalle saha tehtäis, johon sitä sannoit vanhat sillo kun sitä sahkaa siihen rakensiit, ja näin se käikii, ei ne suvanneet, kun saha palo, sil ei ollut varjelijaa"* (SKS KRA Koivisto. Ulla Mannonen 3606.

Kuva 2. Piretanniemi loppukesästä 2011. Kuvan edustalla sahaan kuuluneita rakenteita. Hautausmaa-alue on sijainnut ainakin osittain sahan alueella. Jäänteet kappelin mahdollisesta kivijalasta löytyivät rakenteiden takaa aukealta koivun ympäristöstä. Kuva J. Ruohonen.

Kuva 3. Tieurasta paljastuneen itä-länsisuuntaisen kivijalan länsipääty. Seinälinja vahvistettu kuvaan. Kuva J. Ruohonen.

1937; SKS KRA Kuolemajärvi. Ulla Mannonen 10534. 1939). Sahaa ei paikalle palon jälkeen enää rakennettu uudelleen.

MAASTOHAVAINNOT 2011

Tieteellisiä tutkimuksia kohteella ei kappelinpaikan löytämiseksi aikaisemmin ollut siis tehty. Elokuussa 2011 alustavia tutkimuksia kohteella tehtiin suomalais-venäläisenä yhteistyönä, jossa oli allekirjoittaneen lisäksi mukana arkeologi Stanislav Belsky Pietarin Kunstkamera-museosta. Käynnin tavoitteena oli paikantaa kappelin ja hautausmaan sijainti sekä selvittää muinaisjäännöksen säilyneisyys ja sen mahdollinen tutkimuspotentiaali. Tutkimukset olivat osa laajempaa Karjalan kannaksen rautakauden lopun ja historiallisen ajan kalmistoja sekä kadonneita kirkonpaikkoja tarkastelevaa arkeologista tutkimushanketta.

Kirkkorakennuksen tai hautausmaan sijainti ei ennen vuoden 2011 tutkimuksia ollut

tarkasti tiedossa. Kohteen paikantamisessa hyödynnettiin edellä mainitun historiallisen kartta-aineiston ohella suomalaisaikaisia topografikarttoja, joihin niemekkeellä sijainnut sahalaitos rakennuksineen oli merkitty. Paikka on Kaukjärven (nyk. ven. Красавица) koillispuolella rannan läheisyydessä, entisen Talpolan kylän itäpuolella Kamenkaksi (Каменка) kutsutun laajan venäläisen sotilastukikohdan ja -kasarmialueen vieressä. Birgitan kappeli ja siihen liittyvä hautausmaa ovat sijainneet järveen loivasti työntyvällä niemekkeellä. Alue on laajahko, Kaukjärven rajoittuva hiekkainen ja tasainen, kasvillisuudeltaan melko avoin rantatasanne.

Läheisestä sotilastukikohdasta huolimatta kohde oli esteittä saavutettavissa. Niemi on sotien jälkeen pysynyt, ainakin toistaiseksi, kokonaan rakentamattomana. Tarkastuksen yhteydessä paikalla nähtiin vain vähäisiä jälkiä suomalaisaikaisesta sahanhoitajan asuintalon pihapiiristä, kun taas palaneesta sahasta oli maastossa näkyviin jäänyt runsaammin jäännöksiä. Niemellä on lisäksi jonkin ver-

ran taisteluhautoja sekä muita ilmeisestä so-tilastoinnasta johtuvia kaivantoja. Maaperä on kaikkialla hyvin kaivamiseen soveltuvaa hienoa, lähes kivetöntä hiekkamaata, mikä osaltaan selittää paikan käytön aikaisemmin myös hautausmaana. Nykyisin niemi vaikutti etenkin kesäaikaan olevan suosittu leiriytymispaikka uimarantoinen. (kuva 2)

Vaikka niemekettä ympäristöineen tarkasteltiin laajalti, keskitettiin tutkimukset sahalaitoksen jäännösten ja entisen sahanhoitajan rakennuksen ympäristöön, sillä edellä mainittujen paikallistarinoiden perusteella 1900-luvun alkupuolella sahaa rakennettaessa olisi paikalta perustuksia kaivettaessa löydetty hautausmaahan viittaavia jäänteitä. Oletuksena oli, että varsinainen kappelirakennus on sijainnut hautausmaa-alueen läheisyydessä. Paikalle tehtiinkin muutamia koepistoja, mutta laajempiin kaivauksiin ei ryhdytty. Aivan saharakennuksen luota ei kappelipaikkaan tai hautausmaahan viittaavia jälkiä havaittu, vaikka maa paikoitellen olikin syvälle sekoitunutta hiekkamaata. Yksityiskohtaisempiin tutkimuksiin ei ollut mahdollisuuksia eikä prospektoinnissa tarvittavia perustarvikkeita, kuten maanäytekairaa tai metallinilmaisinta, ollut käytettävissä. Mainittakoon, että sahan raunioilta tavattiin jonkin verran pölkkyruohoa (*Arabis glabra*).

Mielenkiintoisimmat huomiot tehtiin kuitenkin kuljettaessa sahan raunioilta parisenkymmentä metriä pohjoiseen. Tasanteella, noin 20 metrin etäisyydellä rannasta, havaittiin hiekkamaahan vastikään painuneesta tieurasta alkuun muutamia maantasassa olevia kivä. Yksityiskohtaisemmin paikkaa tarkasteltaessa kivien huomattiin olevan rivimuodostelmassa, muodostaen lounaiskulman säännöllisen muotoisesta kivijalasta. Havaitun rakennuksen perustus oli muodoltaan suorakaide, jonka parhaiten esillä ollut, tielinjassa sijainnut lyhyempi länsipääty oli noin seitsemän metriä pitkä. Rakennuksen

pidemmistä sivuista sen etelälaitaa oli esillä kaikkiaan noin yhdeksän metrin matkalla, mutta rakenne on todennäköisesti ollut tätä jonkin verran pidempi. Muita seinälinjoja ei kyetty tarkasti mittaamaan, sillä kiveystä ei hiekan alta ryhdytty kaivamaan esille. Havaintojen perusteella rakennus on sijoitettu paikalleen pääilmansuuntien mukaisesti, eikä esimerkiksi viereisen rantalinjan suuntaisesti. Kokonsa ja sijaintinsa puolesta rakennetta voidaan hyvinkin pitää paikalla sijainneen viimeisimmän kappelin kivijalkana. Perustus vaikutti koskemattomalta, mutta sen tarkempi tutkiminen jätettiin tulevaisuuteen. (kuva 3)

Ympäristön yksityiskohtaisemman tarkastelun perusteella edellä mainitun rakenteen itäpuolella, noin kymmenen metrin etäisyydellä siitä, havaittiin jälkiä toisesta mahdollisesta kivijalasta. Rakenne oli koostumukseltaan edelliseen verrattuna epäselvä, eikä maan sisään vaipunut kiveys ollut alueen peitteisyydestä johtuen yksityiskohtaisesti mitattavissa. Tätäkään kiveystä ei tarkastuksen yhteydessä ryhdytty tarkemmin tutki-

Olisivatko nämä rakenteet olleet peräisin Pyhän Birgitan kappelista? Vuonna 1878 julkaistussa sanomalehtiartikkelissa mainitaan, että vielä tuolloin kirkkorakennuksen kivijalka olisi ollut niemellä näkyvissä (Uusi Suometar 15.7.1878). Tosin paikkakuntalaiset olivat kertoneet, että kivet olisivat myöhäisempiä, Uudenkirkon rovasti Ankeruksen tai jonkin muun laittamia. Ankeruksella on ilmeisesti tarkoitettu **Gustaf Abraham Ancherusta**, joka toimi pappina Uudellakirkolla vuosina 1839–1846 (Kotivuori 2005).

Kyseessä saattaa tosin myös olla myöhemmän, kappelia seuranneen rakennuksen jäännökset. Historiallisista lähteistä tiedetään, että paikalliset talonpojat olivat ostaneet kirkkorakennuksen hirret sen purkamisen jälkeen 1783, ja rakentaneet näistä kappelin muistoksi joko samalle paikalle tai paikan läheisyy-

teen yksinkertaisen latomaisen rakennuksen, jonka kerrotaan olleen olemassa vielä vuonna 1840, ehkä vuosikymmeniä tämän jälkeenkin. Nimittäin vielä 1900-luvun alkupuolella eläneet vanhukset olivat muistelleet lapsuudessaan 1800-luvun puolivälissä nähneensä niemellä pienen lukitun rakennuksen, jossa olisi ollut pieni lasi-ikkuna; sisälle ikkunan ääreen oli sijoitettu pöytä ja sille suuri kirja – siis ilmeinen raamattu. Tuohon aikaan niemellä oli vielä näkyntä myös hautausmaasta muistuttavia lahonneita hautaristejä. (Kähönen 1959, 166; Kajo *et al.* 1959: 40–42)

TULKINTOJA JA TUTKIMUSMAHDOLLISUUKSIA

Uudenkirkon Pyhän Birgitan kappelin varhaisvaiheet ovat, alustavista tutkimuksista huolimatta, toistaiseksi yhä hämärän peitossa. Mistään nuoresta seutukappelista ei kuitenkaan voine olla kyse, vaan kappeli on todennäköisesti perustettu alueelle keskiajan kuluessa. Vaikka tarkkaa perustamisajan kohtaa ei tunneta, on Piretanniemen hautausmaalle vuosisatojen ajan haudattu lähiympäristön kylien asukkaita aina 1780-luvun alkuun saakka.

Piretanniemi on toistaiseksi säilynyt varsin koskemattomana, lukuun ottamatta jo ennen viime sotia tapahtunutta maankäyttöä, jolloin sahan perustuksia kaivettaessa osuttiin niemellä olleeseen hautausmaa-alueeseen. On kuitenkin huomioitava, että sahan perustuksia kaivettaessa ei mainita löytyneen mitään kirkkorakennukseen liittyvää, joten mahdollisesti varsinainen kirkkorakennuksen paikka on säilynyt vahingoittumattomana. Tarkastuksessa sahan läheisyydestä havaittiin, jopa hieman odottamatta, rakennusten luonnonki-

visiä perustuksia, jotka saattavat kuulua joko itse kappeliin tai perimätiedon tuntemaan, kappelin purkuhirsistä rakennettuun muistorakennukseen – tai molempiin, sillä erillisiä, toistensa läheisyydessä sijaitsevia kivirakenteita havaittiin kaksi. Muualla hiekkanutmen alueella vastaavia, selvästi 1900-lukua vanhempia rakenteita ei lainkaan havaittu.

Alueen tarkempi tutkiminen oli hankkeen luonteesta johtuen jätettävä kuitenkin tulevaisuuteen. Vaikka paikka on toistaiseksi säästynyt modernilta maankäytöltä hyvin, voidaan uhkana kohteen säilymiselle mahdollisen rakennustoiminnan ohella pitää metallinilmainsinharrastajia, jotka rajan takana toimivat hyvin aktiivisesti ja kohteen löydettyään myös valitettavan perusteellisesti. Piretanniemi on tälle toiminnalle otollinen kohde, sillä paikka on helposti saavutettavissa ja täysin valvomaton.

Selvää lienee, että Piretanniemellä havaittujen rakenteiden yksityiskohtaisempaa luonnetta on mahdollista selvittää ainoastaan arkeologisin jatkotutkimuksin. Paikalla tehtävien arkeologisten tutkimusten kautta voitaisiin saada lisätietoa varsinaisesta kappeli-rakennuksesta, sen käytöstä ja toivottavasti myös perustamisajankohdasta, mutta myös paikallisista hautaustavoista ja käyttöajan esi-neellisestä kulttuurista. Tutkimukset toisivat toteutuessaan mielenkiintoista lisäaineistoa myös vanhan Viipurin läänin hallinto- ja seurakuntahistoriaan. ♦

Juha Ruohonen
jukaru@utu.fi

Arkeologia
Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Arkistolähteet

Maanmittaushallituksen verollepanokartat, Viipurin läänin verollepanokartat. Charta öfver Talpola, Kockola, Hänniloila, och Willickala, Byars Ägor, uti Nykyrcka sochn, Stranda Härad, och Wiborgs Prowince belägne, Till skattläggning, Afmätte 1774–1774 (125 Uusikirkko 13:1). Kansallisarkisto.

Viipurin läänin kirkonarkistot, Kuolemajärven seurakunta. Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1781 (mf UK795). Kansallisarkisto.

Sähköiset lähteet

Yrjö Kotivuori, Ylioppilasmatrikkeli 1640-1852: Gustaf Abraham Ancherus. Verkkojulkaisu 2005 <<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=15287>>. Luettu 23.3.2013.

Sanomalehdet

Uusi Suometar 15.7.1878

Wiborg 21.08.1858

Kirjallisuus

Akiander, Matthias 1869. *Herdaminne öfver fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift. II delen*. Helsingfors. Finska Litteratur-sällskapets tryckeri.

Grönblad, Edward 1857. *Nya källor till Finlands medeltidshistoria*. Första samlingen. Köpenhamn.

Kojo, Oiva & Valkolahti, Aili ym. 1957. *Kuolemajärvi. Historia, muistelmia ja kuvauksia*. Kuolemajärvi-Säätiö. Vammalan Kirjapaino Oy.

von Knorring, Frans P. 1833. *Gamla Finland eller det fordna Wiborgska Gouverment*. Åbo.

Kähönen, Ester 1959. *Vanha Äyräpää I vuoteen 1700*. Helsinki.

Leinberg, K. G. 1886. *Finlands territoriala församlingars namn, ålder; utbildning och utgrening intill 1885 års utgång*. Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland III.

Rinne, Juhani 1930. Kirkkotutkimuksen lisiä Suomen vanhimpaan seurakuntahistoriaan. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja VII–X (1917-1920)*. 241–276.

Saari, Oskari 1890. *Muinaismuistoja Rannan kihlakunnasta*. Käsikirjoitus. Museoviraston arkisto.

Salenius, J. M. 1872. *Historiallisia tietoja Äyräpään vanhasta kihlakunnasta*. Helsinki.

Setälä, Päivi 2003. Pyhä Birgitta ja Suomi. Setälä, Päivi & Ahl, Eva (toim.) *Pyhä Birgitta. Euroopan suojelepyhimys*. Otava. Toinen painos. 166–201.

Sirkiä, K. 1955. *Uusikirkko muistelmina ja kuvina*. Uusikirkko-Säätiö. Vammalan Kirjapaino Oy.

Vilkuna, Kustaa 1966. P. Birgitta suomalaisessa kansanperinteessä. *Kotiseutu* 3–4/1966. 86–98.